

Εφηβεία

Ρομποτή Σοφία, Κλιν. Ψυχολόγος

Εφηβεία ονομάζουμε την εξελικτική διεργασία στη ζωή του ανθρώπου που αρχίζει "βιολογικά" με τις μεταβολές της φυσιολογίας της ήβης και τελειώνει "ψυχολογικά" με την τελική οργάνωση της σεξουαλικότητας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο ορμονικό, βιολογικό, πνευματικό. Είναι ένα προϊόν της ανθρώπινης διάνοησης.

Ο Rene Spitz είναι γνωστός στους επιστήμονες της ψυχικής υγείας λόγω μιας "θεωρίας" που, από το 1959 ως τις μέρες μας, δεν έχει ακόμη ξεπεραστεί. Πρόκειται για τη θεωρία των "ψυχικών οργανωτών", η οποία αίρει την καταγωγή από τα εμβρυολογικά μοντέλα. Εκεί ο επονομαζόμενος "οργανωτής" έχει σαν ρόλο να ρυθμίζει την αναπτυξιακή πρόοδο πάνω σε έναν ιδιαίτερο άξονα ανάπτυξης (Needham, 1939).

Ο Spitz εισήγαγε τον όρο "οργανωτής" για να συμπυκνώσει κάτω από ένα μεταβλητό σχήμα το πλήθος των κατακτήσεων στον τομέα της ωρίμανσης και της ανάπτυξης. Το πέρασμα με επιτυχία από τη μια φάση ανάπτυξης σε μια άλλη αποτελεί έναν αληθινό καταλύτη για την προώθησή της.

Όταν διάφορα αναπτυξιακά ρεύματα οργανώνονται έτσι ώστε να λειτουργούν σαν μία ενότητα του ψυχικού συστήματος και μάλιστα σε ένα επίπεδο πιο σύνθετο, τότε αυτή ακριβώς η φάση αντιστοιχεί με μία επιτυχή εγκαθίδρυση του "οργανωτή". Εμείς θα προσεγγίσουμε την εφηβεία και την περιγραφή της, μεταξύ άλλων, και μέσα από τη θεωρία των "οργανωτών", σαν μια διαδοχή οργανωτικών φάσεων ή σταδίων με ιδιαίτερη σημασία.

Δύο είναι, λοιπόν, κατά τον Spitz τα ουσιώδη "οργανωτικά στάδια" που θα συναντήσουμε στην ανάπτυξη ενός "φυσιολογικού" εφήβου.

- Το πένθος των γονεϊκών εικόνων και
- Η επιλογή ετερόφυλου "αντικειμένου"

Πριν προχωρήσουμε σε περαιτέρω ανάλυση πρέπει να θεωρήσουμε ότι το εγώ είναι ο θεμελιώδης οργανωτής της ψυχικής ζωής ως εκ της λειτουργίας και της ικανότητάς του να τελειοποιεί, να συνθέτει και να οργανώνει, με σκοπό την ανά πάσα στιγμή εγκαθίδρυση μιας ισορροπίας μεταξύ των ενδογενών του υπερεγώ και του εξωτερικού κόσμου.

Το πένθος των γονεϊκών εικόνων

Η βιολογική επανάσταση που επέρχεται με ιδιαίτερη δύναμη κατά την εφηβεία, καθώς και οι μετατροπές που προκαλεί στο σώμα απαιτούν μια σοβαρή επανατοποθέτηση τόσο του εφήβου σε σχέση με τον εαυτό του, όσο και του περιβάλλοντος προς τον έφηβο. Οι αλλαγές είναι ραγδαίες, τόσο στις σωματικές αναλογίες, όσο και στα πρωτογενή και δευτερογενή γενετικά χαρακτηριστικά. Έτσι επισυμβαίνουν σημαντικές αλλοιώσεις στην αντίληψη του εφήβου για τη "σωματική του εικόνα".

Υπάρχουν έφηβοι που δέχονται με ευκολία την καινούργια εικόνα του σώματός τους με τα χαρακτηριστικά του φύλου και άλλοι που θα αποπειραθούν να τα απαρνηθούν.

Το σώμα παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στις ανθρώπινες σχέσεις και ρυθμίζει την αποδοχή ή όχι του εαυτού μας. Έτσι η στάση και οι κρίσεις που το περιβάλλον κάνει για τον έφηβο επηρεάζουν κατά πολύ την εικόνα που ο ίδιος δημιουργεί για τον εαυτό του.

Είναι γεγονός ότι κατά την φυσιολογική εξέλιξη των εφήβων η σεξουαλική (γενετήσια) ωρίμανση κάνει τις γενετήσιες τάσεις να περνούν σε πρώτο επίπεδο (A. Freud).

Κατά τη διάρκεια της προ-εφηβείας η παιδική σεξουαλικότητα συναντά ένα ΕΓΩ που όμως είδαμε είναι άκαμπο και αντιτάσσει σοβαρές άμυνες στις ενδογενείς απαιτήσεις. Οι μηχανισμοί που το εγώ χρησιμοποιεί είναι αυτοί που πάντα χρησιμοποιούσε κατά την παιδική ηλικία (λανθάνουσα περίοδο) - η απώθηση, η μετάθεση, η απάρνηση.

Η άνθιση της εφηβείας θα επιφέρει σίγουρα και την αναβίωση του Οιδιπόδειου συμπλέγματος. Έτσι ο τρόπος που το νέο άτομο θα οργανώνει τις σχέσεις του, θα κινείται ανάμεσα στο "ιδεώδες του εγώ", στις γονεϊκές του εικόνες και στις εικόνες που η πραγματικότητα του δίνει για τον εαυτό του και για τους γονείς του (E. Kestemberg). Ο νέος ζει την ένταση της αναβίωσης του Οιδιπόδειου συμπλέγματος με σοβαρό άγχος, έντονες ενοχές και απώλεια της αυτο-εκτίμησης.

Ακριβώς για να ξαναχτίσει μια ισορροπία και για να οργανώσει εκ νέου ένα σύστημα σχέσεων σε αναλογία με αυτό των γονεϊκών προτύπων που έχει κλονιστεί, ο έφηβος πρέπει να απορρίψει βίαια τα γονεϊκά πρότυπα ώστε να αυτο-επιβεβαιωθεί.

Κατά την περίοδο αυτή όπου προεξάρχει η γενετήσια ανάπτυξη και λόγω των φαντασιώσεων με τις οποίες επενδύονται οι γονεϊκές εικόνες οι έφηβοι βρίσκονται στην ανάγκη να αποστασιοποιηθούν από αυτές. Κατά τον Diatkine, μια συγκεκριμένη εικόνα που έχει δημιουργήσει ο έφηβος για τους γονείς του κατά τη διάρκεια της εξέλιξης των αμοιβαίων σχέσεων καταστρέφεται. Έτσι αντιδράσεις των εφήβων, "όπου τίποτα από το παρόν, ή το μέλλον δεν έχει ενδιαφέρον", εξηγούνται μέσω της νοσταλγίας που είναι και η έκφραση αυτής της σύγκρουσης ανάμεσα στην εξάρτηση από τους γονείς και την επανάσταση εναντίον τους. Η νοσταλγία αυτή φέρει τη σφραγίδα μιας τάσης προς παλινδρόμηση, η οποία χαρακτηρίζεται από την επώδυνη προσπάθεια ολοκλήρωσης μιας διαδικασίας αποχωρισμού (από την παιδικότητα, από τους γονείς?).

Η οριστική και αναπότρεπτη εγκατάλειψη του "πρωτογενούς αντικειμένου αγάπης", δηλαδή της μητέρας ή και του πατέρα, μέσα από αυτό ακριβώς το πένθος των γονεϊκών προτύπων σηματοδοτεί και την επιτυχή εγκατάσταση του πρώτου οργανωτή της εφηβικής προσωπικότητας και βοηθά στον επαναπροσανατολισμό προς άλλα αντικείμενα σχέσεων. Έτσι το "πένθος" του εφήβου εμφανίζεται ως αποφασιστικός παράγων, ο οποίος επιτρέπει την πρόοδο της φυσιολογικής εξέλιξης.

Μόνο αφού καταρρεύσουν επιτυχώς τα "γονεϊκά πρότυπα" θα αρχίσει μια διεργασία προς την κατεύθυνση της αναζήτησης σχέσεων εκτός οικογενείας, οι οποίες έχουν πιθανότητες να επιζήσουν. Σύμφωνα με την A. Freud το πένθος της εφηβείας διεξάγεται μέσα σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες. Το εγώ αποσπάται από το υπερεγώ, το οποίο χάνει την αποτελεσματικότητά του και αφήνει το εγώ χωρίς σταθερό αντίβαρο. Έτσι πράγματι και ενώ το περιεχόμενο του υπερεγώ αντιστοιχεί από την παιδική ακόμη ηλικία στους εσωτερικευμένους γονεϊκούς κανόνες, κατά την εφηβεία, η απάρνηση των παιδικών δεσμών με τα αντικείμενα αγάπης που είναι οι γονείς, συμπαρασύρει και την απώλεια του περιεχομένου του υπερεγώ. Εδώ λοιπόν βλέπουμε ότι ο έφηβος όχι μόνο πρέπει να αποδεσμευτεί από όσα δεχόταν ως τώρα, αλλά, πράγμα που είναι και το σοβαρότερο, να απαρνηθεί ένα σημαντικό μέρος της προσωπικότητάς του. Όσο οι γονεϊκές εικόνες υπήρχαν παντοδύναμες το παιδί έπαιρνε από αυτές ικανοποίηση. Η στιγμή όμως της απόρριψης είναι και μια σημαντική πηγή απώλειας της αυτο-εκτίμησης του εφήβου.

Έτσι θα μπορούσαμε, κάτω από αυτό το πρίσμα να εξηγήσουμε πολλές από τις αντικοινωνικές πράξεις των εφήβων. Σαν μία πρόκληση προς τους γονείς να ξαναπάρουν το ρόλο τους και για να καλύψουν το κενό που δημιούργησε η απόρριψή τους, συμβάλλοντας ταυτόχρονα και στη δημιουργία αμυνών ενάντια στο κύμα των ενορμητικών τάσεων.

Όλες αυτές οι "ψυχολογικές κινήσεις" μπορεί να εκληφθούν ως προσαρμοστικές προσπάθειες του εφήβου προς μια σύγχρονη ζωντανή πραγματικότητα, η οποία έρχεται να καταρρίψει την κεκτημένη παιδική εικόνα για τον κόσμο που ο έφηβος πρέπει να εγκαταλείψει καταστρέφοντάς την.

Η επιλογή του ετερόφυλου αντικειμένου

Πολλοί συγγραφείς έχουν σταθεί στη σημασία που έχει ο τονισμός του ναρκισσισμού ο οποίος ακολουθεί τη φυσιολογική πορεία του πένθους που προαναφέραμε. Έτσι σύμφωνα με τον Jacobs "ο έφηβος περνά από ένα μεταβατικό στάδιο ναρκισσιστικής απόσυρσης", το οποίο φυσιολογικά πρέπει να ακολουθείται από την επιστροφή του ατόμου στον κόσμο των σχέσεων. Όπως θα 'λεγε ο Nietzsche "μάλλον υποχωρεί και σίγουρα το κάνει, αλλά υποχωρεί για να πηδήξει καλύτερα!"

Κατά τη διάρκεια αυτής της τόσο παραγμένης περιόδου και ενώ φαίνεται σαν να διεξάγεται ένας αγώνας ανάμεσα σε αντίθετες δυνάμεις, όπως η πράξη και η αγωνία, το χάος και η αποσαφήνισή του, η χαρά και η απελπισία, η ανάπτυξη του εγώ βαδίζει προς την ολοκλήρωσή της.

Πριν λοιπόν μιλήσουμε για τη φυσική επιλογή ετερόφυλου αντικειμένου θα έπρεπε να αναφερθούμε στο χαρακτηριστικό της εφηβείας, το τόσο γνωστό και τόσο σημαντικό για τη δόμηση του ψυχισμού - την εξιδανίκευση.

Ως εξιδανίκευση θεωρούμε το σύνολο των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνουν την Τέχνη και την Πνευματική έρευνα και ενασχόληση. Μια ενόρμηση λέγεται "εξιδανικευμένη" όταν προσανατολίζεται προς αντικείμενα κοινωνικά αποδεκτά.

Ορισμένοι έφηβοι, συνήθως οι περισσότεροι, κατά την περίοδο αυτή αναπτύσσουν νέα ταλέντα, δημιουργικότητα και ικανότητες που δεν υπήρχαν πριν. Συνήθως πρόκειται για τάλαντα ποιητικά, μέσω των οποίων ο έφηβος ψάχνει να εκφράσει μια ζωή κυρίως φαντασιστική, ιδιαίτερα έντονη και μια θλίψη μπροστά στον αποχωρισμό του παιδικού κόσμου, ενώ ταυτόχρονα δηλώνουν και μια έντονη επιθυμία για συγκινησιακές ικανοποιήσεις.

Η εμφάνιση της ωριμότητας και η προσαρμογή του εφήβου στην πραγματικότητα, συνδυάζονται συχνά και συνηγορούν στην απώλεια των σπάνιων αυτών δώρων της εφηβείας.

Στους ειδικούς της φυσικής υγείας τίθεται συχνά ο προβληματισμός που αφορά στο συνδυασμό της γενετήσιας σεξουαλικής ενέργειας, ο οποίος είναι παρών κατά την εφηβεία και της δυνατότητας για εξιδανίκευση. Προεξάρχοντας του Freud, οι περισσότεροι επιστήμονες θεωρούν ότι η πρώιμη σεξουαλική ικανοποίηση, οι πρώιμες δηλαδή ολοκληρωμένες σχέσεις εμποδίζουν τη λειτουργία της εξιδανίκευσης και κατά συνέπεια μπλοκάρουν ένα σημαντικότατο στάδιο ανάπτυξης.

Έχει κλινικά παρατηρηθεί ότι ψυχολογικά ο έφηβος δεν παίρνει την ικανοποίηση που περιμένει από την πρώιμη σεξουαλική ολοκλήρωση διότι απλούστατα δεν είναι έτοιμος γι'αυτήν.

Είναι αναντίρρητο ότι ο έφηβος εκείνος που επενδύει όλη την libido του στην γενετήσια ικανοποίηση (ή στην εξεύρεσή της) "σπαταλά" την ενέργειά του δημιουργώντας πρόβλημα στη φυσιολογική του ικανότητα για εξιδανίκευση, ικανότητα που δεν θα μπορούσε ποτέ να αναπληρώσει τελείως κατά τη διάρκεια της ωρίμανσης.

Ένα απλό παράδειγμα κατάληξης της εξιδανίκευσης που έρχεται να υποστηρίξει τις πιο πάνω θέσεις είναι η ανάπτυξη τρυφερών αισθημάτων στις πρώτες σχέσεις με το οποιοδήποτε αντικείμενο αγάπης.

Η μεικτοποίηση των σχολείων μας δίνει εναύσματα για παρατηρήσεις συχνά παράδοξες σε αυτόν τον τομέα. Όπως αιώνες τώρα η αναζήτηση της αρμονίας ανάμεσα στην τρυφερότητα και τη σεξουαλικότητα, συναντά δυσκολίες, ακόμα και μέσα στο χαλαρό πια σύστημα της καθημερινής συνύπαρξης των δύο φύλων στα σχολεία, ιδιαίτερα στα Λύκεια. Ακόμη και σήμερα ο νέος έφηβος των 16-17 ετών, αν ξεπεράσει το όριο της σεξουαλικής προσέγγισης με τον καθημερινό σύντροφο συχνά αισθάνεται μελαγχολία, ενοχές και φυσικά έκπληξη για τα συναισθήματά του αυτά. Συχνότερα οι έφηβες κοπέλες νιώθουν μίαν ασυνείδητη απαξίωση του εαυτού τους σαν συνέχεια της ολοκλήρωσης των σεξουαλικών σχέσεων, "πριν η φιλία μας ήταν υπέροχη, τώρα δεν ξέρω πια τι συμβαίνει?".

Οριστικό συμπέρασμα είναι ότι κατά τη διάρκεια της εφηβείας ο διαχωρισμός μεταξύ σεξ και αγάπης είναι ασαφής. Η εξιδανίκευση δεν έχει περατώσει το ρόλο της, ώστε να βοηθήσει στη δημιουργία σεξουαλικών σχέσεων ωριμότητας και αρμονίας. Εδώ όμως θίξαμε πια το σκέλος της επιλογής του "αντικειμένου" για το οποίο και θα μιλήσουμε αμέσως.

Όπως αναφέρθηκε το πρώτο στάδιο της επιλογής του αντικειμένου είναι η ναρκισσιστική αναδίπλωση. Μια μορφή αναζήτησης και επιλογής "αντικειμένου" είναι η τάση για ονειροπόληση, για φαντασιστικού τύπου δραστηριότητες, για υπερευαίσθησία και για αισθητηριακή οξύτητα. Αυτές οι δραστηριότητες που ανήκουν στη χωρία του φανταστικού έχουν ένα σοβαρό λόγο ύπαρξης στην εφηβεία. Το νέο άτομο μέσα από αυτές έχει τη δυνατότητα να αφομοιώνει σε μικρές δόσεις τις συναισθηματικές εμπειρίες προς τις οποίες το ωθεί η ανάπτυξή του.

Τα ομοφυλικά στοιχεία που συχνά ανιχνεύουμε στην αναζήτηση του "αντικειμένου" είναι σε αυτές τις περιπτώσεις φυσιολογικά. Μια αγάπη εξιδανικευμένη, παθιασμένη του εφήβου για φίλους του ίδιου φύλου που αποτελούν ταυτόχρονα "αντικείμενα" και εικόνες του ιδανικού του εγώ, είναι χαρακτηριστικά φαινόμενα της ηλικίας αυτής.

Δεν θα μπορούσε καλύτερα συγγραφική πένα να περιγράψει αυτό το στάδιο ανάπτυξης όπως τούτη του μεγάλου Ν. Καζαντζάκη στην "Αναφορά στον Γκρέκο". Να το σχετικό απόσπασμα μια και αποτελεί διεθνώς παραδεκτή περιγραφή της προ-εφηβικής επιλογής αντικειμένου: "Την παλιά εκείνη εποχή στον τόπο μας η ήβη ξυπνούσε πολύ αργά, κατακόκκινη από ντροπαλοσύνη και μάχονταν να κρυφτεί πίσω από λογής-λογής μάσκες. Η πρώτη μάσκα στάθηκε για μένα φίλια, το πάθος, για ένα ασήμαντο, το πιο ασήμαντο συμμαθητή μου. Κοντόχοντρος, στραβοπόδης, με βαρύ αθλητικό κορμί, χωρίς καμιά πνευματική περιέργεια. Αλλάζαμε φλογερά γράμματα κάθε μέρα και με έπαιρνε το παράπονο και συχνά το κλάμα τη μέρα που δεν είχα γράμμα του. Περιτριγυρίζα το σπίτι του, τον παρακολουθούσα κρυφά, κοβόταν η αναπνοή μου όταν τον έβλεπα να προβαίνει. Η σάρκα είχε ξυπνήσει και δεν κατέχε ακόμα το πρόσωπο να δώσει την πεθυμιά της, καλά-καλά δεν είχε ξεχωρίσει ακόμα τι διαφέρει ο άντρας από τη γυναίκα. Όμως θα μου φάνταζε πολύ πιο ακίνδυνη, πιο βολική, η συναναστροφή με αγόρι παρά με κορίτσι, παράξενη αντιπάθεια μαζί και φόβο ένοιωθα αντικρίζοντας γυναίκα?"

Παράδειγμα επίσης χτυπητό για τον τρόπο επιλογής του αντικειμένου αποτελεί και μια ενδεχόμενη στροφή των νέων προς το θεό και τη θρησκεία. Τούτο θα μπορούσε να ερμηνευτεί και σαν αποτέλεσμα της αντίθεσης με τις γονεϊκές εικόνες π.χ. τον πατέρα. Ο πιο "αφηρημένος" εκπρόσωπος του πατέρα είναι ο Θεός ή της μητέρας η Παναγία.

Η πορεία προς την ωριμότητα περνά μέσα από την "καταστροφή του πατέρα", τον ησυχασμό του Υπερεγώ, την ανόρθωση του ιδανικού του Εγώ και τέλος την ενδυνάμωση της λειτουργίας εξιδανίκευσης μέσα από την ταύτιση με μια αποκατεστημένη γονεϊκή εικόνα.

Μια λοιπόν από τις δυσκολότερες προσπάθειες που κάνουν το Εγώ και το Υπερεγώ του εφήβου είναι ακριβώς αυτή η εγκαθίδρυση σταθερών και μόνιμων ταυτίσεων με τους γονείς, τους οποίους ο έφηβος αρχίζει να παραδέχεται ως άτομα με ανεξάρτητες από τη δική του γέννηση ενασχολήσεις. Αυτές ακριβώς οι ταυτίσεις θα του δώσουν σταδιακά το δικαίωμα να προχωρήσει και εκείνος στη δική του επιλογή ερωτικού ετερόφυλου συντρόφου.

Ο έφηβος γίνεται σταδιακά ένα πρόσωπο αυτόνομο, σεξουαλικά δραστήριο και ικανό ως εκ τούτου να δεχτεί το σταθερό και διαρκές καθρέφτισμα του εαυτού του στον Άλλον. "Η δημιουργία της ταυτότητας αρχίζει όταν οι ταυτίσεις του παρελθόντος τελειώνουν", λέει ο Erikson. Όταν λοιπόν οι συγκρούσεις, οι διακυμάνσεις της αυτο-εκτίμησης και της ταυτότητας του εαυτού ρυθμιστούν, ο έφηβος μπορεί να στοχεύει αλλού, ιδιαίτερα σε σχέσεις με ετερόφυλα αντικείμενα σε πνευματικά ή επαγγελματικά ενδιαφέροντα. Αυτή ακριβώς η ύπαρξη και συνύπαρξη σχέσεων και στόχων μαρτυρεί την επιτυχημένη εγκαθίδρυση αυτού που θεωρούμε σαν το δεύτερο οργανωτή της εφηβείας. Η κατάσταση αυτή σηματοδοτεί το τέλος της εφηβείας και την αρχή της ενήλικης ζωής.

Πριν τελειώσουμε με την περιγραφή της ομαλής αναπτυξιακής πορείας του εφήβου θα έπρεπε να μιλήσουμε με λίγο περισσότερα λόγια, για την ιδιαίτερη θέση που κατέχουν οι ταυτίσεις και το ιδανικό του εγώ. (Γίνομαι για μένα αυτός που θέλω εγώ και αυτός που θέλουν οι άλλοι).

Ο έφηβος βρίσκεται λοιπόν ανάμεσα σε γονεϊκές ταυτίσεις και καινούργιες ταυτίσεις με ήρωες, είδωλα, ηθοποιούς, που προκαλούν και μια σταδιακή απώλεια της ταυτότητάς του ως ατόμου. Ο P. Bloss μιλάει και για εφηβικές φιλίες που είναι τόσο παθιασμένες και εξυπηρετούν την ψυχική ισορροπία. Συντελούν στον εμπλουτισμό του εγώ.

Το εγώ ψάχνει για συμμάχους εσωτερικούς και εξωτερικούς, προκειμένου να ελέγξει τις παλινδρομήσεις, τη ντροπή και τις ενοχές και να εγκαταλείψει τους πρωτόγονους τρόπους ναρκισσιστικής ικανοποίησης. Οι φίλοι παίζουν το ρόλο των βοηθητικών εγώ και υπερεγώ στα οποία μπορεί να ανατρέξει για να βοηθήσει τις άμυνες ή για να τιμωρήσει μια συμπεριφορά που συνήθως θεωρείται απαράδεκτη.

Τώρα βέβαια θα πρέπει να ορίσουμε τι θεωρούμε απαράδεκτη συμπεριφορά. Οι αρχές που προαναφέρθηκαν περιγράφουν τα φαινόμενα της εφηβείας διαχρονικά. Όταν όμως μιλούμε για συμπεριφορά σίγουρα τη συνδέουμε με τον εξωτερικό κόσμο και τις συνθήκες. Και μπαίνει εύλογο το ερώτημα: διαφέρουν οι σημερινοί έφηβοι από τους παλαιότερους και αν ναι σε ποια σημεία και γιατί.

Διαχρονικές αλλαγές της εφηβείας

Συχνά συναντούμε εφήβους γεμάτους ευθραυστότητα, που ζητούν συμβουλές για διάφορα θέματα, που τους απασχολούν. Συχνότερα, αντίθετα με ότι συμβαίνει στις μεγαλύτερες ηλικίες,

πρόκειται για αγόρια. Τα προβλήματά τους είναι συχνά τάξεως "πνευματικής". Δυσκολίες στη μάθηση, επαγγελματικός προσανατολισμός, προβλήματα με καθηγητές, άγχος μπροστά στον ανταγωνισμό, κτλ. Τα κορίτσια θέτουν θέματα ανάλογα, όμως κάτω από ένα πρίσμα καθαρά συγκινησιακό, πιο "ερωτικό", θα λέγαμε. Συνήθως τα προβλήματά τους αλλάζουν σε επιφάνεια, αλλά το βάθος παραμένει το ίδιο. Το άγχος, η απόρριψη της μάνας και του πατέρα και η επανασύνδεση με βοηθητικά αντικείμενα. Πολλές πλευρές του ψυχολογικού προφίλ του εφήβου μπορούν να ονομαστούν "κοινωνιολογικά γεγονότα", πράγμα που σηματοδοτεί τις διαφορές ανάμεσα στις γενιές των εφήβων. Όχι μόνο τα χαρακτηριστικά αυτά εμφανίζονται εκεί ακριβώς όπου εκτυλίσσονται τα κοινωνικά γεγονότα, αλλά πολλά από αυτά αποτελούν και μέρος των γεγονότων αυτών.

Συχνά θεωρούμε, ότι συμπεριφορές των εφήβων έρχονται ως αποτέλεσμα διαφόρων εξωτερικών παραγόντων.

Η γενικευμένη πτώση του θρησκευτικού συναισθήματος, η γενική ενασχόληση όλων με προβλήματα οικονομικής φύσεως, προβλήματα τοπικά, πολιτικά, η απαξίωση όλων εκείνων με τους οποίους ο έφηβος πίστευε ότι θα μπορούσε να ταυτιστεί επικοινωνητικά, η τρομερή διαφορά στο διαμοιρασμό των αγαθών, η εξύψωση της ιδέας του πλουτισμού και της επιτυχίας με εύκολα μέσα, η μεγάλη σημασία που δίνουμε σήμερα στο κοινωνικό επίπεδο, ο παράλογος ανταγωνισμός, η κακώς εννοούμενη "πνευματική απόδοση" και το άνοιγμα των στεγανών, ώστε όλοι να θεωρούν τους εαυτούς τους έτοιμους ή ικανούς να αντεπεξέλθουν σε καταστάσεις, όπου παλαιότερα μόνο μια μικρή μειοψηφία τα κατάφερνε. όλα αυτά προσδίδουν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στους σημερινούς εφήβους, της έντασης και της αγωνίας.

Είναι λοιπόν φανερό, ότι οι αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος αλλάζουν και τους εφήβους. Ακόμη και αν τα βασικά χαρακτηριστικά μένουν ίδια, οι εξωτερικές τους εκδηλώσεις διαφοροποιούνται. Άρα κάθε γενιά μπορεί να αγναντεύει τους δικούς της εφήβους, π.χ. σε σχέση με τις σεξουαλικές σχέσεις. Παλαιότερα το αγόρι κατά το τέλος της εφηβείας είχε μια πάγια άποψη για το ποια κορίτσια ήταν "καλά" και για το ποια κορίτσια ήταν "κακά", δηλαδή σεξουαλικά προσηλάσιμα.

Στη σημερινή εποχή ο νέος άνδρας, ο μετέφηβος, είναι πολύ πιο ελεύθερος μια και οι προγαμιαίες σχέσεις ατόμων άνω των 20-22 ετών είναι πλέον κανόνας. Γι' αυτό και στη σημερινή εφηβεία σπάνια τα παιδιά υποφέρουν από το συναίσθημα που θα χαρακτηρίζαμε ως "έρωτα". Οι έφηβοι σήμερα μάλλον ερωτεύονται ή "τα φτιάχνουν" για να αστείευτούν περισσότερο και καθόλου για να πονέσουν.

Η ενδοσκόπηση, η έμφυτη ικανότητα των εφήβων να γυρνούν στον εαυτό τους και να τον εξετάζουν, είχε και έχει πάντοτε μια θετική αξία ως μηχανισμός άμυνας και αυτογνωσίας. Οι σημερινοί έφηβοι, όλο και λιγότερο καταφεύγουν σε αυτόν τρόπο σκέψης. Προτιμούν πιο άμεσους τρόπους αντίληψης της πραγματικότητας.

Τα τελευταία χρόνια έχει συχνάσει το φαινόμενο εκείνων των εφήβων που ενώ είχαν μια πορεία καθ' όλα φυσιολογική, ξαφνικά σαν νέοι μετέφηβοι εμφάνισαν "κατάθλιψη". Αν τους κοιτάξει κανείς θα δει ότι ως έφηβοι είχαν παραμείνει μόνοι, εξαιτίας μιας υπερεντατικοποιημένης σχολικής φοίτησης και μιας άριστης απόδοσης. Ξαφνικά το να είναι καλύτεροι έπαψε να τους ικανοποιεί (ο ρόλος της μητέρας και του γενικώς απαξιωμένου πατέρα) και αισθάνονται ότι όλη η δουλειά και η απόδοσή τους έχουν αποβεί επί ματαιάω.

Ύστερα ανάμεσα στους εφήβους κυκλοφορούν πληροφορίες υπό τύπον αξιολόγησης, όπου το να γίνει δεκτός ένας έφηβος από το τάδε ή το δείνα Πανεπιστήμιο αποτελεί έναν τίτλο κοινωνικής καταξίωσης, κύρους και υπερηφάνειας. Αυτό βέβαια είναι ένα διαχρονικό στοιχείο. Στη σημερινή όμως "ανοιχτή" κοινωνία όπου "όλα είναι εφικτά για όλους αρκεί να υπάρχουν τα χρήματα", οι έφηβοι πιέζονται, ιδίως από τους γονείς να φτάσουν στα ανώτατα επίπεδα μόρφωσης για να "γίνουν καλύτεροι" από τους ίδιους. Τόσο αυτοί που μπορούν, όσο και εκείνοι που δεν έχουν τα νοητικά προσόντα ή την ψυχολογική αντοχή να αντεπεξέλθουν.

Είναι δείγμα της εποχής μας η απαξίωση προς κάθε επάγγελμα που δεν προϋποθέτει ανώτατη μόρφωση, όσο παραγωγικό, ενδιαφέρον ή αποδοτικό και αν είναι. Έτσι τα παιδιά των τελευταίων δεκαετιών έχουν στα χέρια τους τον πιο σίγουρο αυτοκαταστροφικό οδηγό του μάταιου, εξαντλητικού και φθοροποιού αγώνα, για να φτάσουν κάπου που δεν θέλουν. Επειδή έτσι είναι καλύτερα ή "κοινωνικώς αποδεκτά". Σε αυτό φυσικά διαφέρουν από τον έφηβο της προηγούμενης γενιάς που μεγάλωνε με τον αφορισμό της "τίμιας δουλειάς" της οικογένειας και της θρησκείας. Στις προηγούμενες δε γενιές, ιδιαίτερα στην Ευρώπη μια σειρά από "-ισμούς"

χρησίμευαν για να καθοδηγήσουν το επαναστατικό πνεύμα των νέων σε κανάλια πολιτικά (κομματικά) και κοινωνικά (αναρχισμός, κομμουνισμός, ουμανισμός, κ.ά.). Αυτές οι φιλοσοφίες δεν αντιστοιχούν σε τίποτα πια στη σημερινή μας ζωή. Γι αυτό και οι περισσότεροι νέοι μένουν στο περιθώριο της πολιτικής δράσης.

"Οι επιδιώξεις των σημερινών εφήβων είναι περισσότερο προσωπικές, παρά κοινωνικές". Σε αντίθεση με τους νέους της μεταπολεμικής περιόδου και των προηγούμενων δεκαετιών οι νέοι μας εκφράζουν τα "περάσματα στην πράξη (actings-out) με ένα ντύσιμο ομοιογενές από το οποίο λείπει κάθε στοιχείο διαφοροποίησης φύλου και ατόμου. Σε αντίθεση με το εγώ των παλαιότερων γενιών το εμείς και η προσπάθεια να ανήκουμε σε αυτό είναι το χαρακτηριστικό των σημερινών εφήβων. Βέβαια κατά μέγα μέρος και η νεολαία των καιρών μας παραμένει ακόμη ιδεαλίστρια. Αλλά είναι εμφανής η τάση να στρέφεται περισσότερο προς την πραγματικότητα. Πολύ περισσότερο από ό,τι δέκα χρόνια πριν, τα νέα παιδιά στην εφηβεία, έχουν ευκαιρίες για ανοιχτή και ενεργητική επανάσταση με διάφορους στόχους, όπως παρέμβαση στα σχολικά δρώμενα, στο είδος σπουδών που θα κάνουν, στην ελευθερία κινήσεων που θα έχουν, κτλ.

Οι προηγούμενες γενιές εφήβων, κοριτσιών ας πούμε, πάλευαν για την "κοινωνική ισότητα" των δύο φύλων. Σήμερα που αυτή έχει πλέον κατακτηθεί τα κορίτσια έχουν αιτήματα περισσότερο πνευματικά και ατομικές επιδιώξεις. Εξάλλου είτε με τα ρούχα, είτε με τις πράξεις τους τείνουν να εξομοιωθούν εντελώς με τα αγόρια. Ακόμα και όταν τα προσωπάκια τους είναι αγγελικά και μοιάζουν με "μικρές σειρήνες" από το λαιμό και κάτω καταφεύγουν στα αγορίστικο ντύσιμο σαν άμυνα απέναντι στους κινδύνους που τους επισείει η ίδια τους η σεξουαλικότητα, η ίδια τους η αρχόμενη γυναικεία φύση.

Η εφηβεία είναι το ξεχωριστό κομμάτι της ανθρώπινης ζωής. Είναι ίσως από τα πιο όμορφα. Το λιγότερο αλλά και περισσότερο αθώο. Πάντως είναι σίγουρο, ότι είναι το ποιητικό και το πιο ακανθώδες. Είναι επίσης και το πιο εύθραυστο.

Η παθολογία της εφηβείας

Τα όρια του φυσιολογικού και του παθολογικού στην εφηβεία

Η εφηβεία είναι ένα φαινόμενο ορμονικό, βιολογικό, πνευματικό. Είναι ένα προϊόν της ανθρώπινης διάνοησης (Canguilhem). Με αυτόν τον εκπληκτικό αφορισμό θα ξεκινήσουμε την προσπάθεια να ορίσουμε τη διαφορά ανάμεσα σε μια προσαρμοστική αναπτυξιακή συμπεριφορά και σε μια συμπεριφορά παθολογική κατά τη διάρκεια της εφηβείας.

Σύμφωνα με τον B. Krammer είναι πιο εύκολο να απομονώσουμε την παθολογία μια και βασιζόμαστε πάνω στη σπουδαιότητα των συμπτωμάτων, τις μορφοποιήσεις των συγκρούσεων και των αμυνών.

Συχνά μπορούμε να μπερδέψουμε την εφηβεία με όλες τις αρχικές μορφές ψυχασθένειας,. Η διάγνωση της παθολογίας ή της υγείας στηρίζεται κατ' ουσία (σύμφωνα με την A. Freud) πάνω στην εκτίμηση της ικανότητας για εξελικτική πρόοδο.

Υπάρχει κατάσταση υγείας όταν έχουμε την εντύπωση μιας ικανοποιητικής εσωτερικής ισορροπίας στην οποία αντιστοιχεί ένας βαθμός προσαρμογής στο περιβάλλον. Αδιαφιλονίκητα σημαντικός είναι ο παράγων της οικογένειας, η οποία σε συνειδητό ή προ-συνειδητό επίπεδο σπρώχνει το υποκείμενο να δεχτεί το ρόλο του ασθενούς, έτσι ώστε να γίνει ο στόχος των οικογενειακών εντάσεων και ο φορέας των συμπτωμάτων. Αυτό που ονομάζουμε σύμπτωμα στην εφηβεία είναι σχεδόν πάντα μια συμπεριφορά ρήξης. Ρήξης με το σύνολο της πρέπουσας συμπεριφοράς ή ρήξης με το περιβάλλον. Σε όλες τις περιπτώσεις είναι το απροσδόκητο και το απρόβλεπτο που μας συγκλονίζει.

Εξάλλου πάντα αναρωτιόμαστε: Η ανισορροπία που παρατηρούμε στον έφηβο αντικατοπτρίζει μια φυσιολογική κρίση που πρέπει να αντιμετωπίσουμε με υπομονή και σταθερότητα ή πρόκειται για σύμπτωμα μιας ασθένειας που θα πρέπει να φροντίσουμε; Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για πρόβλημα παιδαγωγικό και στην άλλη για πρόβλημα ιατρικό.

Αν για το σώμα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό του Leriche ότι "υγεία είναι η σιωπή του σώματος", για τη συμπεριφορά μπορούμε να πούμε ότι "υγεία είναι η σιωπή της συμπεριφοράς". Ως συμπτώματα ο Canguilhem εννοεί κάποιες ανωμαλίες, δηλαδή

χαρακτηριστικά που αποσπώνται από το περιβάλλον τους. Κάθε ανωμαλία είναι ταυτόχρονα και μια στάση, μια συμπεριφορά που εγγράφεται μέσα σε συστήματα συμπεριφορών και στην έκφραση μιας υποκειμενικότητας. Εξάλλου η ανωμαλία δεν διαχωρίζεται ριζικά από τις υπόλοιπες συμπεριφορές του εφήβου, οι οποίες εντάσσονται στο σύνολο των πράξεών του.

Σε μια κοινωνία προοδευτική, κάθε συγκρουσιακή δυσαρμονία των εφήβων μπορεί να φαίνεται σαν εχέγγυο επιτυχίας. Ενώ σε κοινωνίες πιο παραδοσιακές και σταθερές η ίδια συγκρουσιακή δυσαρμονία φαίνεται σαν παθολογικό σύμπτωμα. Από αυτό καταλαβαίνουμε πόσο τα κριτήρια του φυσιολογικού ή του παθολογικού ορίζονται και χαρακτηρίζονται από κοινωνική σχετικότητα. Εξού και ορίζουμε ως ψυχική ασθένεια τα συστήματα εκείνα της συμπεριφοράς που δεν επιτρέπουν την επιβίωση του ατόμου ή διαταράσσουν σοβαρά την προσαρμογή στο περιβάλλον.

Το ίδιο ισχύει και για τα συμπτώματα των εφήβων, που μοιάζουν να έρχονται σε ρήξη με το σύνολο της συμπεριφοράς τους. Η παθολογική τους σημασία εξαρτάται επίσης από προηγούμενα κριτήρια.

Ανάλογα με το περιβάλλον και την εποχή η σοβαρότητα των συμπτωμάτων ποικίλλει. Μια σχολική επιτυχία θεαματική ή μια κοινωνική περιθωριοποίηση μπορούν κάλλιστα να εγγραφούν τόσο στην ψυχοπαθολογία, όσο και στο αντίθετό της, η αξία όμως του συμπτώματος ποικίλλει ανάλογα με τις κοινωνικές αξίες και όχι με το ψυχολογικό περιεχόμενο.

Συχνά μπροστά σε μια θεαματική χειρονομία ή μια επικίνδυνη για τον ίδιο τον έφηβο και το περιβάλλον του συμπεριφορά είμαστε υποχρεωμένοι να διαπιστώσουμε, ότι δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στο σύμπτωμα και στην ψυχοπαθολογική οργάνωση. Ένα πολύ ανησυχητικό σύμπτωμα μπορεί να εγγράφεται μέσα στο σύνολο μιας συμπεριφοράς ρευστής, ενώ ένα άλλο μέσα σε ένα σύστημα άκαμπτο, τυποποιημένο από πλευράς ψυχοπαθολογίας (π.χ. η τοξικομανία). Το ζήτημα είναι να εκτιμήσουμε καταρχήν τη συνοχή της δομής και το σύνολο της προσωπικότητας.

Πρόκειται εδώ για ένα σύνολο χαρακτηριστικών που αλληλοφορτίζονται και έλκουν προς το μέρος τους και άλλες συμπεριφορές ώστε να τις αλλάξουν; Ή συμβαίνει το αντίθετο; Κάθε εφηβική συμπεριφορά πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με το σύστημα μέσα στο οποίο οργανώνεται.

Με σύντομο τρόπο θα αναφερθούμε τώρα στις συχνότερες διαταραχές της εφηβείας:

- Στην τοξικομανία (εξάρτηση από ουσίες)
- Στη νευρική ανορεξία
- Στην κατάθλιψη
- Στις αυτοκτονικές τάσεις και
- Σε απλούστερα προβλήματα, δηλαδή αντικοινωνική συμπεριφορά, κλοπή, φυγές και στις διαταραχές των γνωστικών λειτουργιών.

1. Τοξικομανία

Το δόκιμο άρθρο της "Νευροψυχιατρικής του παιδιού και του εφήβου" αρχίζει με την απλή πρόταση: Εν αρχή ην η αγωνία. Και δεν υπάρχει πιο δόκιμη ρήση τόσο από πλευρά των ίδιων των παιδιών που έχουν το πρόβλημα, όσο και από την πλευρά εκείνων που προσπαθούν να το ακουμπήσουν είτε ως γονείς είτε ως ειδικοί.

Η συνάντηση μιας πέρα από κάθε μέτρο τεχνοκρατικής κοινωνίας και των παιδιών της που αναπτύσσονται συναισθηματικά με ρυθμούς παραδοσιακούς, μπορεί να εξηγήσει το γιατί δυσκολεύονται οι γονείς στην αληθινή επικοινωνία με τα παιδιά τους. Παρόλα αυτά αυτή ακριβώς η επικοινωνία είναι που αν διατηρηθεί μπορεί να αποτελέσει άριστο μέσο πρόληψης ενάντια στους κινδύνους που περικλείει η χρήση διάφορων ουσιών.

Ως τοξικομανία μπορούμε να ορίσουμε μια κατάσταση περιοδικής ή χρόνιας "δηλητηρίασης" που προέρχεται από την κατ' επανάληψη κατανάλωση ενός φυσικού ή συνθετικού φαρμάκου. Χαρακτηρίζεται δε από μία τάση να αυξάνονται οι δόσεις και να προκαλείται εξάρτηση φυσική ή ψυχική.

Ο εθισμός προέρχεται από την επαναλαμβανόμενη χρήση.

Συχνά υπάρχουν κοινωνικοί παράγοντες που προδιαθέτουν για τη χρήση τέτοιων ουσιών. Ώρες αργίας, λίγα ερεθίσματα στη ζωή, αποτυχία στη σχολική φοίτηση, ατυχείς επαφές κτλ.

Οι νέοι συνήθως μέσω των ναρκωτικών προσπαθούν να "φύγουν", να αποφύγουν την αβάσταχτη αγωνία που τους προκαλεί η αδυναμία τους να βρουν τη θέση τους μέσα στην κοινωνία.

Η έκρηξη μέσα στις σημερινές οικογένειες, η αποδιοργάνωση της πατρικής εικόνας, η αδυναμία και η έλλειψη κύρους του πατέρα, συχνά μασκαρεμένη κάτω από το προσωπείο της αδιαφορίας ή της βιαιότητας δεν βοηθούν τον έφηβο στο να κάνει το πένθος του για τις γονεϊκές εικόνες και να τις αντικαταστήσει με ταυτίσεις προς πρότυπα πιο ρεαλιστικά και πιο δημιουργικά από αυτά των γονέων.

Τα χαρακτηριστικά του τοξικομανούς είναι η αδυναμία του να αντέξει τις αποστερήσεις και η πέραν του δέοντος παραμονή του στην αρχή της ευχαρίστησης αντί της αρχής της πραγματικότητας.

Συχνά πρώιμοι τραυματισμοί από τη σχέση με τη μητέρα, εμπειρίες που έχουν βιωθεί σε μια ηλικία όπου το Εγώ ήταν πολύ αδύνατο για να τις αντιμετωπίσει μπορούν να έχουν δημιουργήσει ένα πεδίο συναισθηματικής ευθραυστότητας και μια δυσανεξία για κάθε είδους στέρηση. Η άρνηση του οποιουδήποτε πόνου, ψυχικού ή σωματικού συνδυάζεται με ένα πρωτόγονο συναίσθημα παντοδυναμίας του Εγώ που συναντά κανείς μόνο στην πρώιμη παιδική ηλικία.

Οι συνέπειες της χρήσης ουσιών κατά την εφηβεία ιδιαίτερα είναι καταστρεπτικές. Προκαλούνται στον έφηβο φαινόμενα "απο-προσωποποίησης", "σωματικές αλλαγές", βαθιά άγχη, διάσπαση του συναίσθηματος της ενότητας και της ακεραιότητας του ατόμου. Υπάρχει απώλεια των ορίων του Εγώ και κίνδυνος για έκλυση οξέως ψυχωτικού επεισοδίου.

Φυσικά όσον αφορά τη φυσιολογική ανάπτυξη του εφήβου, η χρήση ουσιών είναι αδιαμφισβήτητη παράγων αποσταθεροποιητικός. Παρατηρούμε στον έφηβο μια στάση παιδικόμορφη, παλινδρομική που συνοδεύεται από την άμεση αναζήτηση ευχαρίστησης. Αυτή η παλινδρόμηση έχει μια μορφή σφαιρική και προσβάλλει ιδιαίτερα το συναίσθημα και τη θέληση, οδηγώντας προς στάσεις αβουλίας και απραγματισμού.

2. Νευρική ανορεξία

Εμφανίζεται κυρίως στις έφηβες κοπέλες σαν νευρωτική διαταραχή. Εμφανίζεται καταρχήν με το προσωπείο μιας ελάττωσης της τροφής π.χ. μιας δίαιτας αδυνατίσματος, συνοδεύεται από υπερδραστικότητα και από αμηνόρροια. Εξαρτάται συχνά από τη δομική βάση της προσωπικότητας και από τις σχέσεις με την οικογένεια.

3. Η κατάθλιψη Είναι μια πολύ συχνή ψυχοπαθολογική οντότητα στους εφήβους. Εμφανίζεται κλινικά μέσω συναισθημάτων αποθάρρυνσης, θλίψης, με έλλειψη συγκέντρωσης, πτώση της σχολικής απόδοσης, απο-επένδυση, έλλειψη ενδιαφέροντος, σωματική ασθένεια, υποχονδριακές εκδηλώσεις ή και άγχος.

Ως προς τη συμπεριφορά, η κατάθλιψη εμφανίζεται υπό μία μορφή φυγής μέσω μιας πράξεως (acting out ή agi). Ο νέος αποφεύγει το πρόβλημά του αντί να το αντιμετωπίσει.

Πολύ συχνά η κατάθλιψη χαρακτηρίζεται και ως αντίδραση συναισθηματικού τύπου με βάσεις ψυχοβιολογικές.

Είναι συνηθισμένο φαινόμενο, συναισθήματα θλίψης και χαράς να αλληλοδιαδέχονται τα μεν τα δε στη ζωή των εφήβων. Όσο η ένταση αυτών των καταστάσεων δεν ξεπερνά ένα συγκεκριμένο όριο μπορούμε να τις εντάσσουμε ως φυσιολογικές αντιδράσεις απαραίτητες για την καλή λειτουργία του ψυχικού οργάνου.

Είναι καλό να γνωρίζουμε ότι μια αντίδραση μπορεί να χαρακτηριστεί ως φυσιολογική, όταν είναι ανάλογη με τη γενεσιουργό αιτία της και δεν παρατείνεται στο χρόνο χωρίς αιτιολογία.

Η εφηβεία είναι μία περίοδος ψυχοσυναισθηματικής ευθραυστότητας συνδεδεμένη με την αναβίωση καταθλιπτικών στάσεων, αποτελούμενη από αμφιβολίες και αβεβαιότητες. Η επιστροφή ή μάλλον η αναδρομή του εφήβου στην κατάθλιψη εκτυλίσσεται (σύμφωνα με τον Diatkine) ως εξής: "Το παιδί κατά τη διάρκεια της λανθάνουσας περιόδου ζει πιστεύοντας ότι οι επιθυμίες του θα πραγματοποιηθούν στο άμεσο μέλλον και ότι η εξουσία των γονιών και των δασκάλων εμποδίζουν για την ώρα την πραγματοποίησή τους. Όταν ο έφηβος ενεργοποιήσει κάποιες από

αυτές τις επιθυμίες χωρίς να πετύχει το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, τότε είναι δυνατόν να υιοθετήσει μια καταθλιπτική στάση".

Εάν η καταθλιπτική αντίδραση δεν περιέχει αντικοινωνικά περάσματα στην πράξη συνοδεύεται από παλινδρομήσεις που θέτουν αυτές οι ίδιες σε λειτουργία μηχανισμούς αποκατάστασης ή θεραπείας (ίσης).

4. Η αυτοκτονική τάση

Ο έφηβος κατά τη διάρκεια της απώλειας των γονεϊκών προτύπων βρίσκεται υπό την επήρεια της απώλειας του αντικειμένου αγάπης. Τότε, όπως τονίστηκε και προηγούμενα, ενδυναμώνεται μια ψυχική ευθραυστότητα που θα ευνοούσε τις αυτοκτονικές τάσεις. Φυσικά προς όφελος της ζωής οι περισσότεροι νέοι δεν αυτοκτονούν. Επομένως όμως θα λέγαμε ότι μπορούν οι εφηβικές κρίσεις να ενοχοποιηθούν ως αιτίες που προκάλεσαν την αυτοκτονία. Πάντα είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψη μας ότι πρέπει να προϋπάρχει μια τουλάχιστον ψυχολογική ιδιαιτερότητα στην οικογενειακή οργάνωση και στο περιβάλλον του παιδιού. Οι περισσότεροι συγγραφείς τείνουν να συμφωνήσουν στο ότι παράγοντες όπως η διάλυση της οικογένειας, η απουσία του πατέρα, η εγκατάλειψη της μητέρας είτε λόγω ασυμφωνίας, είτε λόγω νέου γάμου, προδιαθέτουν αρνητικά. Συχνά στους αυτοκτονικούς εφήβους Παρατηρούμε ότι υπάρχει μια πρώιμη έλλειψη του πατέρα ή μιας σταθερής πατρικής εικόνας. Εκτός οικογένειας ο νέος έρχεται πολύ νωρίς σε επαφή με το περιβάλλον και την κοινωνία. Αυτό δεν είναι εύκολο για ένα παιδί του οποίου η ηλικία χαρακτηρίζεται ακριβώς από τη δυσκολία να βρει τη θέση του μέσα στο περιβάλλον. Η κοινωνία μας (κατά τον Ajzuiaguera) δίνει στο νέο προϋποθέσεις μάλλον ανασφάλειας παρά σιγουριάς.

Η κοινωνική απομόνωση ορισμένων εφήβων, δεν επιτρέπει την κλασική πορεία της παλινδρόμησης και την ένταξή τους μέσα στην ομάδα, ώστε να δημιουργήσουν άμυνες ενάντια στην αυτοκτονική τάση.

Η πενία δευτερευόντων προτύπων, ώστε ο έφηβος να ταυτιστεί μαζί τους και η απομόνωση που αυτή συνεπάγεται, προσδιορίζουν μια αδυναμία στο να μπορεί ο έφηβος να δεχτεί οποιαδήποτε βοήθεια.

Οι ιδέες θανάτου είναι κοινές για όλους τους εφήβους. Η αυτοκτονία ωστόσο σηματοδοτεί εδώ, ως πέρασμα σε μια πράξη αυτοκαταστροφής, την αποτυχία των δευτερογενών (πιο εξελιγμένων) μηχανισμών άμυνας και την έλλειψη αποστασιοποίησης σε σχέση με τις συγκρουσιακές καταστάσεις της εφηβείας.

5. Διαταραχές των γνωστικών λειτουργιών

Μια ειδική κατηγορία διαταραχών της εφηβείας που αφορά άμεσα τους παιδαγωγούς και η οποία είναι μάλλον άγνωστη είναι "οι ειδικές δυσκολίες των εφήβων στον τομέα της λειτουργίας της σκέψης".

Εμφανίζονται ως εξελικτικές διαταραχές της προσωπικότητας σε συνδυασμό με παταγώδη σχολική αποτυχία και έναν τρόπο λειτουργίας της σκέψης που δεν αντιστοιχεί καθόλου στα συνήθη κριτήρια των παιδαγωγών.

Η κλινική εικόνα είναι η εξής:

- Σχολική αποτυχία άσχετη από το νοητικό δυναμικό
- Απουσία ενδιαφέροντος σε όλους τους τομείς της ζωής
- Κανένα κέφι για διασκέδαση. Δεν ξέρουν τι να κάνουν με τις διακοπές τους. Δεν τελειώνουν τα παιχνίδια τους
- Τα hobbies είναι σπάνια
- Νιώθουν συχνά καταδικασμένοι ή απαξιωμένοι

Είναι έξυπνοι - λένε οι καθηγητές - μα δίνουν την εντύπωση ότι δεν ξέρουν, ότι δεν σκέπτονται, ότι ονειρεύονται, ότι ζουν σε μια ομίχλη από όπου αναδύονται κάποιες θολές ιδέες που επιπλέουν. Αυτά τα παιδιά συχνά μας οδηγούν στο να χάσουμε απέναντί τους κάθε λογική συμπεριφορά. Το να τα αφήσεις στην ίδια τάξη δεν έχει αποτέλεσμα. Το να τα προβιβάσεις μοιάζει άδικο. Συχνά τα παιδιά περνούν από διάφορα σχολεία, πράγμα που δείχνει την απελπισία των ενηλίκων. Καμιά φορά το ξεκίνημα της σχολικής συμμετοχής γίνεται ξαφνικά και απρόσμενα, ενώ οι έφηβοι ως τώρα έδειχναν να μην είχαν κατακτήσει την ελάχιστη γνώση. Θα προσθέταμε, ότι αυτό συμβαίνει μάλλον ανεξάρτητα από τις όποιες προσπάθειες αναπλήρωσης των

μαθησιακών κενών και όχι χάρη σ' αυτές. Ξαφνικά αποκαλύπτουν κάποιες γνώσεις που έχουν εμπεδώσει μάλλον άθελά τους.

1. Πρέπει να ξέρουμε, ότι η σχολική αποτυχία δεν είναι τόσο απλή όσο η εξίσωση: Έλλειψη γνώσεων = κενό προς αναπλήρωση.

2. Η σχολική άρνηση ή η έλλειψη ενδιαφέροντος ποτέ δεν συναντάται χωρίς το αντίθετό της σε λανθάνουσα κατάσταση. Δηλαδή μια υπερευαίσθησία στην αποτυχία, μια μεγαλομανιακή "πείνα" για επιτυχία, ένας ναρκισσιστικός πόνος για τις ελλείψεις γνώσεων που καμιά φορά αφήνονται να διαφανούν. Οι αιτίες αυτών των φαινομένων φαίνεται να έχουν σχέση με την πιο κάτω σκέψη: Οι έφηβοι φοβούμενοι τον έλεγχο των ενηλίκων αρνούνται μια "κοινή γλώσσα" (αυτήν της σχολικής μάθησης), που στα μάτια τους σηματοδοτεί αυτόν τον φόβο. Η παράβαση αυτή, η ανυπακοή μοιάζει με δρόμο που επιτρέπει την εγκατάσταση της ταυτότητάς τους, ενώ εκφράζεται και με ποικίλες δυσκολίες στη λειτουργία της σκέψης και στην πρόσληψη γνώσεων. Μια κατηγορία συγγενών διαταραχών εμφανίζεται σε εφήβους που ονομάζουμε "μεθοριακούς", "ψυχοπαθητικούς", με "αντικοινωνική συμπεριφορά", χωρίς όμως νοητικές ελλειμματικότητες. Οι έφηβοι αυτοί εμφανίζουν διαταραχές στη λογική σκέψη και στην οργάνωσή της. Χαρακτηριστικά εμφανίζουν "γνωστική δυσαρμονία", δηλαδή ανομοιογένεια στις λειτουργίες της σκέψης καθώς και σοβαρή ανεπάρκεια στη λειτουργία της συμβολοποίησης (δυσπραξία, δυσγνωσία, δυσχρονία) η οποία φυσικά συνεπιφέρει σοβαρές δυσκολίες στις σχολικές, επαγγελματικές, ηθικές και κοινωνικές κατακτήσεις.

Δυσπραξία: Αδυναμία της εσωτερικής αναπαράστασης της πράξης, αδυναμία να προσλάβει τις μεταβολές, να καταλαβαίνει λογικές πράξεις, να γράφει.

Δυσχονία: Αδυναμία σκέψης του χρόνου, της διάρκειας, της χρονολογίας. Δυσκολία στη συγκέντρωση, στη μονιμότητα των δεσμών με το αντικείμενο στη συγκράτηση των επενδύσεων, πράγμα που δίνει εικόνα διαφορικής διάγνωσης "υπερκινητικού συνδρόμου".

Δυσγνωσία: Σοβαρές δυσκολίες της σωστής (δόκιμης) αναπαράστασης με λόγια ή γραπτά, όπου εμπλέκονται και νευρολογικού ή οργανωτικού τύπου διαταραχές. Δυσφραξία, δυσλεξία, δυσορθογραφία, κ.ά. καθώς και άγνοια των συνηθισμένων πολιτισμικών εννοιών. Η ανωμαλία αυτή συνδέεται και με παράγοντες κοινωνικοοικονομικούς και πολιτισμικούς.

6. Διαταραχές της συμπεριφοράς

Μάλλον πρόκειται για μεμονωμένα συμπτώματα που εκφράζουν τη δυσπροσαρμοστικότητα μιας εν εξελίξει συγκρουσιακής προσωπικότητας.

Η εφηβεία θεωρείται περίοδος διαλεκτικής αναδιοργάνωσης που θέτει εν αμφιβόλω τις σχέσεις του αντικειμένου με τον εαυτό του και με τον κόσμο. Δεν τα καταφέρνει πάντα κανείς να αποδεχτεί τους άλλους μέσα στην ατομικότητά τους, το φύλο τους, το σώμα τους, την κοινωνική τους θέση. Επειδή ο έφηβος ψάχνει για ταυτότητα, θέση και αυτονομία, προκαλεί την ανησυχία, το άγχος και την ανασφάλεια στους ενήλικες. Εξ ου και οι αμφιταλαντεύσεις στο οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον τους.

Η ποικιλία των αντικοινωνικών πράξεων των εφήβων είναι η έκφραση μιας φάσης της ανθρώπινης ανάπτυξης, που σηματοδοτείται από βαθιές μεταλλαγές και πρόσκαιρη, αλλά έντονη ευθραυστότητα.

Η προσέγγισή μας στα προβλήματα αυτά της εφηβείας δεν πρέπει επομένως να είναι διαγνωστική ή καταδικαστική. Μάλλον στόχος μας θα πρέπει να είναι να δούμε τι συμβαίνει και να βοηθήσουμε, αν είναι δυνατόν, θεραπευτικά.

Η αντικοινωνική συμπεριφορά με τη μορφή της καταστροφής, ή του αναρχισμού κτλ. μπορεί (όπως η κλινική πείρα αποδεικνύει) να σχετίζεται με απώλεια του αντικειμένου αγάπης σαν συνέπεια ενός θανάτου ή μιας αρρώστιας.

Συχνά όμως η αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων οφείλεται και στην έλλειψη καλής ποιότητας προτύπων για να ταυτιστούν μαζί τους. Γι' αυτό συνήθως ενοχοποιείται μια επιθετική ή απορριπτική οικογένεια.

Συχνά πολλές από τις παράλογες επιθετικές πράξεις έχουν ένα επιθετικό βάρος, εάν τις δούμε κάτω από το εξής πρίσμα: Μετάθεση Π.χ. σε μια "επίσημη αρχή" της σύγκρουσης που έχει ο έφηβος με τους γονείς του (π.χ. διαδηλώσεις και έκτροπα).

7. Η κλοπή

Συχνότατη κατά την εφηβεία τείνει να επιβεβαιώσει π.χ. τον ανδρισμό του εφήβου και να τον καθυστερήσει. Η κλοπή μοτοποδηλάτων και αυτοκινήτων μπορεί να έχει σαν στόχο την προσέλκυση των κοριτσιών, αλλά επίσης και την προσπάθεια να προστατευτεί ο έφηβος από το πλήθος κάνοντας μια πράξη μοναδική.

Η κλοπή μπορεί να συμβολίζει και την ανάκτηση ενός αντικειμένου αγάπης που χάθηκε. Πάντως σίγουρα συμβολίζει την ανάγκη για μια συνεχή επιβεβαίωση.

8. Η φυγή

Η εγκατάλειψη της οικογενειακής εστίας είναι επίσης συχνό φαινόμενο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων. Συχνά οι φυγές έχουν έννοια αντιδραστική κατά ενός περιβάλλοντος διαταραγμένου, διαλυμένου, κτλ. Υπάρχουν βέβαια και οι παθολογικές φυγές, οι οποίες δεν είναι οι πιο συχνές, αλλά συνοδεύονται από κλοπές, σεξουαλικές περιπέτειες, πορνεία, διαρρήξεις, βία, κτλ.

Σύμφωνα με τον Fenichel, η φυγή μπορεί να έχει διάφορες ερμηνείες. Μπορεί να είναι μέσον για να λυθεί μια κατάσταση επίπονης έντασης, αντίδραση άμυνας ενός αδύναμου Εγώ ενάντια σε έναν κίνδυνο φανταστικό ή πραγματικό που αποτελεί την πραγματικότητα.

Η φυγή μπορεί να είναι: απελευθέρωση προς το καινούριο, το άγνωστο, φυγή από τον εαυτό.

Η φυγή διαφέρει από την αλητεία στο ότι η τελευταία είναι πολύ οργανωμένη και αντιστοιχεί στην έρευνα για έναν χώρο ελευθερίας ή για μια καινούργια κοινωνικοποίηση μέσα από ομάδες ή κοινότητες.

Σε γενικές γραμμές το ανασφαλές των αξιών του κόσμου των ενηλίκων και οι αμφιταλαντευόμενες στάσεις του δεν ευνοούν την ανάπτυξη σημείων αναφοράς για τους νέους, π.χ. Η ρευστότητα στα ήθη των σεξουαλικών σχέσεων, η χρήση ηρεμιστικών από τους γονείς δε βοηθούν το σωστό προσανατολισμό των εφήβων.

Η εφηβεία, σύμφωνα με τον Terrier, αντιστοιχεί κυρίως στην πιο κάτω λειτουργία: Στο να γκρεμίσει τις αμυντικές δομές της παιδικής ηλικίας για να καταστεί δυνατόν να συμβαδίσει με την αφύπνιση της ενορμητικής ζωής, με τη διερεύνηση του πεδίου του εφικτού, προωθώντας έτσι την ανάπτυξη. Με αυτή την έννοια η εφηβεία είναι συνδεδεμένη με το φαινόμενο του πολιτισμού. Οι διακυμάνσεις της φτάνουν στα άκρα. Μπορούμε όμως με ασφάλεια να υποδείξουμε ότι:

- Η πρώιμη ανάληψη δυσβάσταχτων για τον έφηβο ευθυνών μπλοκάρει την ανάπτυξή του, όπως και

- Η χωρίς όρια παράταση στο χρόνο της εφηβικής ηλικίας δεν θα επιτρέψει την πραγμάτωση του Εγώ και άρα την ενηλικίωση

Βιβλιογραφία

- Τσιαντή Γ. & Μανωλόπουλος Σ., Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής, Καστανιώτης.
- Miller, D., Ενδιάμεση ηλικία. Εφηβεία και Θεραπεία, Καστανιώτης.
- Ramon-Rivie, B., Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου, τομ. II, Καστανιώτης.
- Adolescent. Psychological perspectives, Caplan, N. York Press 1969, re. 1999.
- L' adolescent et sa famille, Cordeiro, Privat, Paris 1975.
- Problemes de l' Adolescence. La formation des groupes, H. Deutsch, Payot, Paris 1974 και Αθήνα, Γλάρος 1980.
- The adolescent passage, Peter Blass N. York Internat. University Press Inc., 1979.
- Έφηβοι. Προβλήματα και ανησυχίες, Fr. Dolto C. Dolto-Tolits, Πατάκης.
- Canguilhem, P.U, Le normal et le pathologique, Paris.
- "L' Image du corps chez l' adolescent", Neuropsychiatrie de l' enfance, 28, 10-11, 1980.